Kinderparticipatie: beschermend recht of juridisch instrument?
Position paper over ontwikkelingssensitieve kinderparticipatie

Beroepsorganisatie Kindbehartiger
www.kindbehartiger.nl / info@kindbehartiger.nl

Dit position paper beargumenteert dat de huidige beweging richting vroegtijdige kinderparticipatie binnen juridische procedures het risico in zich draagt dat bescherming en ontwikkeling van het kind ondergeschikt raken aan procedurele belangen, en pleit daarom voor een ontwikkelingssensitieve en professioneel begeleide benadering. De positon paper onderschrijft het belang van vroegtijdige en zorgvuldige kinderparticipatie, echter benadrukt de wijze van zorgvuldigheid waarop dit dient te gebeuren.

Kernstelling
Kinderparticipatie is een fundamenteel recht van het kind, geen doel op zich en mag geen instrument worden ter ondersteuning van juridische efficiëntie. In complexe scheidings- en contactverlieszaken brengt vroegtijdige en juridisch ingebedde participatie reële risico's met zich mee voor de emotionele veiligheid en ontwikkeling van het kind. Wanneer de stem van het kind te vroeg, te direct of zonder adequate begeleiding wordt ingezet, kan participatie belastend worden in plaats van beschermend. Dit position paper pleit daarom voor een ontwikkelingssensitieve en professioneel begeleide benadering van kinderparticipatie, waarin bescherming, vrijwilligheid en het tempo van het kind leidend zijn.

Aanleiding: snelle initiatieven rondom kinderparticipatie
Het aantal kinderen in Nederland dat te maken krijgt met een scheiding is de afgelopen decennia licht toegenomen. In naar schatting 10 tot 20 procent van deze situaties slagen ouders er niet in om na de scheiding gezamenlijk vorm te geven aan het ouderschap. Deze complexe scheidingen gaan regelmatig gepaard met langdurige conflicten en, in een deel van de gevallen, met contactverlies tussen kind en ouder. Ongeveer een kwart van de kinderen verliest vroeg of laat na een scheiding het contact met één van de ouders: ongeveer 20 procent van de volwassen kinderen heeft geen contact meer met hun vader en 5 procent niet meer met hun moeder. Bij volwassen kinderen van niet-gescheiden ouders liggen deze percentages aanzienlijk lager.

Contactverlies en zogenoemde ouderverstoting kunnen op de lange termijn leiden tot ernstige gevolgen voor het welzijn en de ontwikkeling van kinderen, waaronder gedragsproblemen, onveilige hechting, depressie, angst, schaamte, middelengebruik, verminderd zelfvertrouwen en een beschadigde identiteit. Daarnaast gaan deze situaties vaak gepaard met langdurige juridische procedures en gestapelde hulpverlening. Dit is belastend voor kinderen en gezinnen, legt druk op professionals en rechtspraak en brengt aanzienlijke maatschappelijke kosten met zich mee.

Tegen deze achtergrond is binnen de rechtspraak en het jeugddomein de aandacht voor kinderparticipatie sterk toegenomen. In wetgeving, beleid en recente pilots wordt steeds vaker ingezet op het vroegtijdig betrekken van kinderen binnen juridische procedures. De veronderstelling is dat vroege inbreng van het perspectief van het kind kan bijdragen aan inzicht, de-escalatie en een efficiëntere afhandeling van procedures.
Hoewel deze ontwikkeling begrijpelijk is, roept zij fundamentele vragen op. Het risico bestaat dat kinderparticipatie steeds meer wordt benaderd als een juridisch instrument, terwijl het juist bedoeld is als een beschermend kinderrecht dat zorgvuldig, vrijwillig en ontwikkelingssensitief moet worden toegepast.

Het risico van juridisering

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) vormt het normatieve kader voor kinderparticipatie. Artikel 12 IVRK bepaalt dat kinderen het recht hebben om hun mening te uiten in zaken die hen aangaan en dat aan die mening passend gewicht moet worden toegekend, rekening houdend met leeftijd en rijpheid. Dit recht kan echter niet los worden gezien van andere kernbepalingen van het IVRK, waaronder het belang van het kind (artikel 3), het respect voor het ontwikkelingsniveau van het kind (artikel 5) en het recht op privacy en bescherming (artikel 16). Kinderparticipatie is daarmee geen verplichting voor het kind en geen doel op zich, maar een recht dat zorgvuldig en contextgevoelig moet worden toegepast. Vrijwilligheid, veiligheid en ontwikkelingssensitiviteit vormen essentiële randvoorwaarden. Wanneer artikel 12 IVRK wordt losgekoppeld van deze samenhang, dreigt participatie te verworden tot een procedureel vereiste in plaats van een kinderrechtelijk beschermingsmechanisme.

Deze spanning is bijzonder zichtbaar in contactverlieszaken, die behoren tot de meest complexe scheidingssituaties. Kinderen bevinden zich hierin vaak langdurig in een loyaliteitsconflict tussen ouders, met beperkte invloed op het verloop van het conflict. Schuldgevoelens, parentificatie en emotionele overbelasting liggen daarbij op de loer. In een deel van deze situaties is bovendien sprake van (ex)partnergeweld of intieme terreur, wat de emotionele veiligheid van het kind verder onder druk zet en de ruimte om vrijuit te spreken ernstig kan beperken.
Het horen van kinderen in deze context heeft een ambivalente betekenis. In gesprekken kunnen kinderen hun ervaringen vaak helder en veerkrachtig verwoorden. Tegelijkertijd is bekend dat spanning, stress en innerlijke conflicten zich niet altijd tijdens het gesprek manifesteren, maar juist daarna zichtbaar worden. Een ogenschijnlijk coherente en weloverwogen uiting van het kind mag daarom niet worden verward met emotionele draagkracht of daadwerkelijke vrijwilligheid.

In recente Nederlandse pilots en beleidsontwikkelingen wordt kinderparticipatie bovendien steeds eerder ingezet, waarbij kinderen al vanaf achtjarige leeftijd actief worden gehoord. Daarbij wordt impliciet verondersteld dat kinderen vanaf deze leeftijd hun positie en belangen binnen een juridische context kunnen duiden. Juist deze aanname vraagt om kritische reflectie.
Ontwikkelingspsychologisch is goed gedocumenteerd dat kinderen in de basisschoolleeftijd zich bevinden in de concreet-operationele fase. Zij kunnen reflecteren op concrete ervaringen en gevoelens, maar denken voornamelijk situationeel en zijn sterk beïnvloedbaar door context, sociale druk en verwachtingen van volwassenen. Het vermogen om abstracte juridische implicaties te overzien, vooruit te denken en belangen af te wegen ontwikkelt zich pas in de adolescentie. Een kind kan dus spreken over ervaringen en wensen, zonder te kunnen overzien wat de betekenis en gevolgen van die stem zijn binnen een juridisch kader.
Daar komt bij dat kinderen sterk relationeel georiënteerd zijn. Loyaliteit aan ouders weegt vaak zwaarder dan het eigen belang, zeker in situaties van conflict en procedurele druk. Onder deze omstandigheden neemt de beïnvloedbaarheid toe en is vrijwilligheid binnen een juridische setting geen vanzelfsprekendheid, maar een kwetsbare constructie die actieve bescherming en zorgvuldige begeleiding vereist

De rol en werkwijze van de Kindbehartiger

Tegen de achtergrond van deze risico's biedt Kindbehartiging een benadering waarin het horen van kinderen wordt opgevat als een zorgvuldig, procesmatig en ontwikkelingssensitief traject. De Kindbehartiger is een onafhankelijke professional die kinderen ondersteunt in complexe scheidingssituaties, met als primair uitgangspunt de bescherming van het welzijn, de ontwikkeling en de rechtspositie van het kind — niet het juridische resultaat. De stem van het kind wordt zorgvuldig vertaald naar het juridische en hulpverlenende domein, zonder dat het kind verantwoordelijk wordt gemaakt voor beslissingen of uitkomsten.

Kindbehartiging betreft geen eenmalig gesprek, maar een doorlopend traject van voorbereiding, begeleiding en nazorg. Dit omvat onder meer voorbereiding op gesprekken of procedures, ondersteuning tijdens juridische trajecten en begeleiding na zittingen of besluiten. De Kindbehartiger werkt daarbij doorgaans buiten de formele juridische setting, wat bijdraagt aan veiligheid en vermindering van procedurele druk. Het tempo en de inhoud sluiten aan bij de draagkracht van het individuele kind, inclusief de expliciete mogelijkheid om (tijdelijk) geen mening te uiten wanneer spreken te belastend is.

De methodiek *De Kindbehartiger* kent een basistraject en een hersteltraject. Het basistraject richt zich op het begrijpen en verwerken van de scheiding en het verwoorden van behoeften richting ouders en — indien nodig — het juridische speelveld. Het hersteltraject is bedoeld voor situaties waarin contactverlies is opgetreden en richt zich op zorgvuldig en gefaseerd herstel, met voortdurende aandacht voor veiligheid, vertrouwen en ontwikkelingsfase.
Kindbehartigers beschikken over specialistische kennis van ontwikkelingspsychologie, scheidingsdynamieken en het juridisch speelveld. Zij werken met leeftijdsadequate methodieken, bieden psycho-educatie en hanteren stress-sensitieve, de-escalerende gespreksvoering.
De methodiek is sinds 12 april 2024 erkend door het Nederlands Jeugdinstituut (NJi) op het niveau *goed onderbouwd*, wat de professionele en theoretische borging van deze aanpak bevestigt.

Onderscheid tussen Kindbehartiger en bijzondere curator
De inzet van een bijzondere curator in recente pilots, waaronder die van de Rechtbank Rotterdam, onderstreept het belang van belangenbehartiging voor kinderen in complexe scheidingssituaties. Tegelijkertijd is het noodzakelijk om het onderscheid tussen de rol van de bijzondere curator en die van de Kindbehartiger expliciet te maken, om rolverwarring te voorkomen en complementaire samenwerking mogelijk te maken.
De bijzondere curator is een door de rechtbank benoemde functionaris met een wettelijke grondslag (art. 1:250 BW). Zij treedt op als formele vertegenwoordiger van het kind binnen een lopende juridische procedure en adviseert de rechtbank over juridische beslissingen. De betrokkenheid is procedureel, tijdelijk en eindigt na afronding van de zaak.
De Kindbehartiger werkt daarentegen primair binnen het vrijwillige kader en het hulpverleningsdomein en is niet verbonden aan een juridisch mandaat. De Kindbehartiger is geen procespartij, maar kan wel een fundamentele bijdrage leveren binnen het juridische proces en doet dit in de praktijk al, middels verslaglegging (voorafgaand aan de procedure/vroegtijdig) danwel door aanwezig te zijn namens het kind tijdens de zitting.
De Kindbehartiger adviseert de rechtbank niet vanuit een juridische bevoegdheid, maar fungeert als brug tussen het kind en het juridische systeem. Juist deze positie maakt langdurige begeleiding, voorbereiding en nazorg mogelijk, ook buiten of na procedures.
Deze procesmatige en ontwikkelingssensitieve benadering maakt Kindbehartiging geschikt als aanvulling op juridische interventies, met name wanneer naast besluitvorming behoefte bestaat aan bescherming en ondersteuning van het kind. De rol van de Kindbehartiger heeft zich inmiddels in de praktijk op dit vlak reeds bewezen.

Tot slot: pleidooi voor ontwikkelingssensitieve kinderparticipatie
Kinderparticipatie is een fundamenteel recht, maar geen doel op zich. Wanneer participatie wordt losgemaakt van bescherming en ontwikkeling, ontstaat het risico dat kinderen worden meegenomen in volwassen kaders waarvoor zij nog niet zijn toegerust. Juist in complexe contactverlieszaken vraagt participatie om terughoudendheid en precisie: niet alleen in de vraag of en wanneer een kind wordt gehoord, maar vooral hoe dat gebeurt en met welk doel. Betekenisvolle participatie vraagt om een procesmatige benadering, waarin voorbereiding, begeleiding en nazorg centraal staan, en waarin ruimte bestaat voor het tempo van het kind. Binnen dat proces moet ook expliciet plaats zijn voor de mogelijkheid om (tijdelijk) geen mening te uiten wanneer spreken te belastend is. Het recht om niet

te spreken vormt daarmee een integraal onderdeel van beschermende kinderparticipatie.

De Beroepsorganisatie Kindbehartiger pleit voor een herijking van de huidige beweging richting vroegtijdige kinderparticipatie binnen juridische trajecten. Niet door het belang van de stem van het kind ter discussie te stellen, maar door te benadrukken dat deze stem alleen beschermend kan zijn wanneer zij wordt ingebed in een ontwikkelingssensitieve, professioneel begeleide aanpak. Vrijwilligheid, emotionele veiligheid en het recht om (tijdelijk) niet te spreken zijn daarbij essentiële randvoorwaarden.

Niet elk kind heeft baat bij een vroegtijdige juridische stem. Wel heeft ieder kind recht op bescherming en een benadering die aansluit bij wat het op dat moment aankan. Participatie dient daarom een middel te blijven, geen instrument. Het verschil tussen een stem geven en werkelijk luisteren is daarin cruciaal.

De Beroepsorganisatie Kindbehartiger levert vanuit de praktijk graag een bijdrage aan het gesprek over de randvoorwaarden van ontwikkelingssensitieve kinderparticipatie in lijn met de daadwerkelijke vereisten binnen het IVRK.

Literatuur

- Expertteam ouderverstoting, 2021.
- Kalmijn et al., 2018.
- Lowenstein, 1991; Greenberg et al, 2016.
- https://nos.nl/artikel/2599927-rotterdamse-proef-met-kinderadvocaten-wekt-interesse-stem-kind-beter-gehoord
- Piaget: https://www.youtube.com/watch?v=tB-gsaywtJg